

Dilnoza Qurbonova

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Madaniyatshunoslik" kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: dilnozatoxirovna588@gmail.com*

O'ZBEK OILALARIDA ETNOMADANIY QADRIYATLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek oilalarida shakllangan etnomadaniy qadriyatlar, ularning mazmun-mohiyati va jamiyat hayotidagi o'rni haqida so'z boradi. Milliy an'ana va urf-odatlar, oilaviy munosabatlar, tarbiya tizimi hamda avloddan-avlodga o'tib kelayotgan ma'naviy merosning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, globallashuv sharoitida mazkur qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. O'zbek oilalarining etnomadaniy o'ziga xosligini anglash va uning tarbiyaviy ahamiyati xususida fikrlar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: oila, qadriyat, madaniyat, tarbiya, millat, urf-odat, an'ana, ma'naviyat, jamiyat, marosim.

ETHNOCULTURAL VALUES IN UZBEK FAMILIES

Abstract. This article discusses the ethnocultural values formed in Uzbek families, their essence and significance, as well as their role in the life of society. It highlights the importance of national traditions and customs, family relationships, the system of upbringing, and the spiritual heritage passed down from generation to generation. In addition, special attention is paid to the issues of preserving and developing these values in the context of globalization. The paper also presents reflections on understanding the ethnocultural identity of Uzbek families and its educational significance.

Keywords: family, values, culture, upbringing, nation, customs, traditions, spirituality, society, rituals.

Biz oilani ilk tarbiya o'chog'i sifatida e'tirof etamiz. Mana shu oilaning ustuni tarbiyalanuvchilarini boshqaruvchi zot – Ona! Albatta, ona yaratganning

buyuk mo'jizasidir, chunki ona avlodlar davomiyligini, oila tinchligini ta'minlaydi, barkamol avlodni tarbiyalaydi, kelajakni yaratadi. Darhaqiqat, Allohning mo'jizasi bilan Payg'ambarimiz Muhammad Alayhissalomni dunyoga keltirgan zot – ayol, Amir Temurni beshigini tebratgan zot ham ayol, Navoiyni oq sut berib katta qilgan ham ayol, tunlarni bedor o'tkazib, Ulug'bekni voyaga yetkazgan ham ayol. Shunday ekan, ayol kishiga, eng avvalo, millat tarbiyachisi sifatida qaramoq lozim. Shu o'rinda aytish joizki, xotin-qizlarning ilm-ma'rifatli, madaniyatli bo'lishi, ya'ni ayol kishining ijtimoiy hayotdagi, jamiyatdagi o'mi ta'lim-tarbiyani to'g'ri izchil tashkil etishda faol ishtirok etadi. Zero, ayol fuqarolik jamiyati kelajagi bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash hamda, farzandlar tafakkurini o'zgartirish bilan bog'liq o'ta dolzarb va muhim masalalarni hal qilish qudratiga egadir. Globallashuv, ma'naviy tahdidlar kuchaygan bir davrda oilalar o'qigan, ilimli, ma'rifatli kelinlarga ehtiyoj sezilyapti. Darhaqiqat, ilimli qiz, mulohazali kelin, yaxshi tarbiyachi, ona, oila qadrini har narsadan ustun qo'yadigan beka bo'la oladi.

Yurtimizda oilaviy munosabatlarni mustahkamlash, xotin-qizlarning faolligini oshirish, ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy sohalarda ularning bilimlarini kuchaytirish uchun keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Zero, xotin-qizlar oilani, jamoani, jamiyatni, millatni birlashtiruvchi kuch hisoblanadi. Shu o'rinda, ayolni har tomonlama avaylab-ardoqlash, ularning izzat-hurmatini joyiga qo'yish borasida mamlakatimizda boy tajriba to'planganligini ham aytib o'tish joiz.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, **“Ayollarimiz hayotiy muammolarni, oila va mahalladagi o'tkir masalalarni, ularni bartaraf etish yo'llarini jamiyatning tomir urishini boshqalardan ko'ra yaxshiroq biladilar. Ular o'zlarining mehribonligi, yuksak mas'uliyat tuyg'usi, mehnatsevarligi bilan barchaga o'rnak bo'la oladilar”** [1].

Donishmandlar jamiyatning madaniy darajasi ayollarga bo'lgan munosabat bilan belgilanadi, deb bejiz ta'kidlashmagan. Zero, buyuk shaxsni buyuk ona tarbiyalaydi degan naql bor. Buyuk insonlarni tarbiyalash esa yana o'sha oila atalmish muqaddas dargohning holati va muhitiga bog'liqdir. Ona hurmat topgan

oilada farzand ham oqil bo'lib o'sadi. Bolalikda ayolga hurmatsizlik namunalarini ko'rib ulg'aygan bola esa kelajakda o'z oilasini ham mustahkam saqlay olmaydi. Oilasining sha'ni va nomusini himoya qilishga qobil bo'lmaydi. Shu bois, farzand bu mas'uliyatning nechog'lik sharaf ekanini bolalikdanoq ko'rib, tushunib yetishi kerak. Ona hurmat ko'rmay o'tgan oilada balog'atga yetgan qiz ham turmush shunday ekan, degan tasavvur bilan ulg'ayadi. Zotan, oila – qadriyatlar beshigidir.

Xalqimizda “Qush uyasida ko'rganini qiladi”, “Onasini ko'rib, qizini ol” kabi maqolalar bejizga paydo bo'lmagan. E'tirof etish lozimki, ma'naviy yetuk oila ma'naviyati yuksak jamiyatning tayanchi sifatida qadrlanadi.

Tarixga nazar solsak, XIX asr oxiri va XX asr boshlarining yetakchi ma'rifatparvarlari M.Behbudiy, A.Fitrat, A.Avloniy oila, tarbiya va ayollarning jamiyatdagi o'rnini borasida keng fikrlar bildirganlar. Masalan, Fitratning Oila asarida shunday fikrlar bor: “Biz farzandlarimizni yaxshi xulq egalari etib tarbiyalashimiz lozim, ya'ni shunday qilishimiz lozimki farzandlarimiz imonli, fidokor bo'lib ulg'ayib, o'z bolalarini islom taraqqiyotiga muvofiq tarbiyalab, din va dindoshlarini halokat va xarobalik jarligidan qutqarsinlar. Bu matlabga erishish uchun xotinlarimiz va qizlarimiz – millat onalari tarbiya va ilm olishlari lozim, axloq va bilimlarini kamolga yetkazishlari zarur” [2, 97–98-b].

Oila masalasi respublikamizda nafaqat oila instituti va mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligining, balki davlatimiz rahbarining ham e'tibor markazidadir. Jamiyatimizda ilk marotaba o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston yoshlari forumida ham, yoshlarni oilaga tayyorlash, oilaviy nizolarning oldini olish masalasiga alohida to'xtalib o'tdilar. **“Bir narsani unutmasligimiz lozim: xonadonlarimizdagi tinchlik-totuvlik, avvalo oiladagi sog'lom muhit, mustaqil hayot ostonasida turgan qizlarimizni oilaviy turmushga tayyorlash bilan bevosita bog'liq”** [3].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 14-bobi aynan “Oila” deb nomlanadi. Unda to'rtta modda mavjud. Bu moddalarda ham milliy ham umuminsoniy qadriyatlar mohiyati aks etgan [4]. Oila bilan bog'liq milliy va

umuminsoniy qadriyatlar esa bizdan ko'pdan-ko'p tartib-qoidalarga qat'iy rioya qilishni talab etadi. Zero, oila tinchligi – jamiyat tinchligi. Ushbu qo'rg'onning mustahkamligiga har birimiz bevosita mas'ulmiz. Oila – jamiyat poydevori hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 18-fevraldagi PF 5938-sonli Farmoniga muvofiq, [5] Fuqarolar yig'ini raisining oila, xotin-qizlar va ijtimoiy ma'naviy masalalar bo'yicha o'rinbosari, oila va xotin-qizlar masalalari bo'yicha mutaxassis lavozimi, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash komissiyasi, "Mahalla va oila" ilmiy tadqiqot instituti tashkil etildi. Ushbu ijtimoiy ahamiyatga ega chora-tadbirlar va oilani mustahkamlashga qaratilgan milliy tajribalarning ahamiyati katta.

O'zbek oilalarida etnomadaniy qadriyatlar nafaqat kundalik hayot tarzini belgilab beruvchi omil, balki millatning ma'naviy qiyofasini namoyon etuvchi muhim ustunlardan biridir. Globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan bugungi davrda ana shu qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni zamon talablariga mos holda rivojlantirish har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada, V.Alimasovning ta'kidlashicha: "Keyingi yillarda etnomadaniy qadriyatlarni islom dini va e'tiqodi, shar'iy nikoh bilan bog'lash keng yoyilmoqda. Ha, o'zbek etnomadaniy qadriyatlarida islom bilan bog'liq urf-odatlar, marosimlar, tushuncha va tasavvurlar yetarlicha topiladi. Demak, etnomadaniy qadriyatlar ular uchun shunchaki, palliativ xususiyatga ega tadbirlar emas, oila qurish va u bilan bog'liq marosimlar, nikoh, tadbirlar va tomoshalar inson, xalq, millat hayotining fundamental asoslaridir. Bu asosni buzish, rad etish yoki uni etnomadaniy qadriyatlarga zid shakllar bilan almashtirish mumkin emas" [6, 175-b].

O'zbek oilasi azaldan muqaddas dargoh sifatida qaralgan. Bu dargohda avvalo insonparvarlik, mehr-oqibat, bag'rikenglik kabi fazilatlar shakllanadi. Kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, ota-onaga sadoqat kabi qadriyatlar bola tarbiyasining ilk bosqichidanoq singdiriladi. Bu esa jamiyatda o'zaro ishonch, hamjihatlik va barqarorlikni ta'minlaydigan muhim omil hisoblanadi.

Etnomadaniy qadriyatlar har bir xalqning tarixiy tajribasi, turmush tarzi va dunyoqarashini o'zida mujassam etgan murakkab va ko'p qirrali tushunchadir. Ular quyidagi asosiy xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- **an'anaviylik** etnomadaniy qadriyatlarning eng muhim belgisidir. Bu qadriyatlar asrlar davomida shakllanib, avloddan-avlodga meros sifatida o'tib keladi. Urf-odatlar, marosimlar va bayramlar orqali ular uzluksiz davom etadi;

- **milliylik** xususiyati muhim ahamiyatga ega. Etnomadaniy qadriyatlar muayyan xalqqa xos bo'lib, uni boshqa millatlardan ajratib turadi. Masalan, o'zbek xalqining mehmondo'stligi, kattalarga hurmati kabi fazilatlar milliy o'ziga xoslikni ifodalaydi;

- **barqarorlik va davomiylik** xosdir. Etnomadaniy qadriyatlar vaqt o'tishi bilan ma'lum darajada o'zgarsa-da, ularning asosiy mazmuni saqlanib qoladi. Bu esa millatning ma'naviy ustuvorligini ta'minlaydi;

- **ijtimoiylik** xususiyati mavjud. Ya'ni, bu qadriyatlar jamiyat a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi, o'zaro hurmat, hamjihatlik va hamkorlikni shakllantiradi;

- **tarbiyaviy ahamiyat** katta o'rin tutadi. Etnomadaniy qadriyatlar orqali yosh avlodda axloqiy fazilatlar, milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ulari shakllantiriladi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari va tashqi madaniy ta'sirlar ortib borayotgan bir sharoitda, ayrim an'analarining susayib borishi ham kuzatilmoqda. Shu bois, oila institutining rolini yanada kuchaytirish, milliy qadriyatlarni targ'ib etish va ularni yoshlar ongiga chuqur singdirish muhim vazifaga aylanmoqda. Bu borada ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va jamoat tashkilotlari hamkorligi alohida ahamiyatga ega.

M.Mavrulovning fikricha, "O'zbek oilalarining fazilatlarini ko'p. Ammo, keyingi paytlarda jahonda yuz berayotgan global o'zgarishlar, turli ma'naviy, mafkuraviy, g'oyaviy tahdidlarning tobora kuchayib borishi o'zbek oilasining ming yillar davomida shakllanib kelgan azaliy an'alariga, sha'niga ham ta'sir

etmasdan qolmayapti. Oilaviy ajrimlar, yetim bolalar sonining muttasil ravishda ortib borishi, ota-ona va farzandlar, qarindosh urug'lar o'rtasidagi kelishmovchiliklar oila kabi o'zbek jamiyatining muqaddas qo'rg'oniga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda" [7, 65-b].

Darhaqiqat, o'zbek oilasi azaldan mustahkam qadriyatlar, an'ana va ma'naviy tayanchga ega bo'lsa-da, bugungi globallashuv jarayonlari va turli mafkuraviy tahdidlar uning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, o'zbek oilasining qadimiy an'ana va qadriyatlarini asrab-avaylash, jamiyatda oilaning o'rni va ahamiyatini yanada mustahkamlash, yoshlarni oilaviy hayotga puxta tayyorlash, bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Ota-onalar va farzandlar o'rtasida o'zaro hurmat, mehr-oqibat va mas'uliyat hisini kuchaytirish orqali ko'plab muammolarning oldini olish mumkin.

Shuningdek, ta'lim muassasalari, mahalla va keng jamoatchilik ham oilaviy muhitni sog'lomlashtirishda faol ishtirok etishi zarur. Xalqimiz yangi O'zbekistonni qurish, Uchinchi Renesans poydevorini bunyod etishdek ezgu va ulug'vor maqsad yo'lida bormoqda. Bu jaryonlarlarda faqatgina hamjihatlik, ahillik va milliy qadriyatlarga sodiqlik orqali o'zbek oilasining mustahkamligi saqlanib qoladi va kelajak avlodlar uchun barqaror ma'naviy poydevor yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek oilalaridagi etnomadaniy qadriyatlar – bu millatning ma'naviy boyligi, uning tarixi va kelajagini bog'lab turuvchi mustahkam ko'prikdir. Ularni asrash, rivojlantirish va kelgusi avlodlarga yetkazish har birimizdan mas'uliyat va fidoyilikni talab etadi. Faqat shundagina biz o'z milliy o'zligimizni saqlab qolgan holda, zamonaviy taraqqiyot yo'lida barqaror odimlay olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://parliament.gov.uz/uz/events/committee>
2. Fitrat A. *Oila yoki oila boshqarish tartiblari*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020. –112 b.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning O'zbekiston yoshlari forumida so'zlagan nutqi // *Xalq so'zi* gazetasi. –2020-yil 26-dekabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. –Toshkent: O'zbekiston, 2014. –76 b.
5. <https://lex.uz/ru/docs/>
6. Mirziyoyev Sh. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. Jild 3. –Toshkent: O'zbekiston, 2019. –396 b.
7. Alimasov V., Zohirov R. Oila institutini mustahkamlashning etnomadaniy asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2024. –238 b.
8. Mavkulova M. Jamiyat ma'naviy barqarorligini ta'minlashda milliy-madaniy qadriyatlarning o'rnini. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiyadan. –Toshkent, 2022. –B. 65.